

Kalle Pedersen, Ole Quist Pedersen, Niels Kr. Vigsø, Jens Lerke
Boesen

Statsapparatet og kapitalens reproduktion

Anmeldelse af Joachim Hirsch' Staatsapparat und Reproduktion des Kapitals, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1974, 388 sider.

Indledning

I J. Hirsch' bog præsenteres det nyeste bidrag til udviklingen af en materialistisk statsteori. Bogen er interessant på flere måder. Først og fremmest fordi den udtrykker et spring i forhold til Hirsch' tidligere værker, idet der forsøges en tilnærmelse af den tyske skoles abstrakte statsteoretiske konceptioner til den mere konkret empiriske statsmonopolistiske statskonception. Derudover søger han at supplere de objektive bestemmelser ud fra Kapitalen med historisk konkrete studier af konkurrencen og klasseforholdene, og de deraf følgende forhold på den politiske scene.

1. Bogens struktur

Hirsch' erklærede mål er en bestemmelse af statens funktioner og betingelserne for disses realisering i den politiske proces. Dette vil han gøre ud fra lovmæssighederne i den økonomiske reproduktionsproces og udviklingen i de kapitalistiske klasseforhold. Ud fra denne målsætning falder dispositionen i fem hovedafsnit.

1. afsnit er en præcisering af det teoretiske fundament - gennemgang af lovmæssigheder for den samfundsmæssige reproduktionsproces - samt et forsøg på en formbestemmelse af den borgerlige stat. Ud fra den generelle lovmæssighed om profitratens tendens til fald, søger Hirsch at indplacere statens forsknings- og teknologiproduktion som et nødvendigt led i frembringelsen af de almene produktionsbetingelser.

I 2. afsnit forbindes det ovenstående med empiriske data.

3. afsnit omhandler den almene kapitalistiske krisetendens i sammenhæng med den skærpede modsætning mellem den grundlæggende formbestemmelse af den borgerlige stat og den fremadskridende samfundsmæssiggørelse af produktionen.

4. afsnit er en analyse af den administrative videnskabs- og teknologi-politik i Vesttyskland og dennes udvikling siden 50'erne.

I 5. afsnit rundes bogen af med en afslutning og sammenfatning.

2.1. Statens formbestemmelse

Med udgangspunkt i det marx'ske værdibegreb søger Hirsch at udlede statens form som et over for reproduktionsprocessen ophøjet og selvstændiggjort magtapparat. Dette betegner Hirsch som statens "Besonderung" (særegenhed), d.v.s. det borgerlige samfunds politiske apparat som udskilt fra økonomien, og ikke som institutionalisering af en eller anden almen-vilje.

Grundlæggende for udledningen er det borgerlige samfunds almene karakteristika, privatproduktionen og byttet, der igen hviler på en forudsætning af privatejendom og arbejdsdeling. I den kapitalistiske vareproduktion, der bygger på disse forhold, er samtidig indeholdt arbejdets dobbeltkarakter, d.v.s. arbejdets egenskab af såvel abstrakt værdiskabende arbejde som konkret nyttigt arbejde med det formål at producere brugsværdier. De uafhængige privatarbejder bliver altså et bestemmende moment i det borgerlige samfund, og produktionens samfundsmæssige sammenhæng kommer først til udtryk formidlet gennem bytteværdien. I byttet af ækvivalenter skjules produktionen og tilegnelsen af merværdien, og dermed udbytningen af den levende arbejdskraft og kapitalens valorisering, d.v.s. dens akkumulation på stadig udvidet skala. Kapitalisten køber nemlig arbejdskraften til dens værdi, hvilket forneklet sagt vil sige dens reproduktionsomkostninger. Med købet følger imidlertid rådigheden over denne særlige vares brugsværdi, arbejdet, der ved arbejdskraftens indsættelse i produktionsprocessen er i stand til at producere en værdi, der ligger over den værdi, arbejdskraften er købt til. Byttets form af ækvivalentbytte er altså kun et "Schein", en mystificering på samfundets overflade. Byttets indhold derimod er, at kapitalisten kan tilegne sig en del af det tingsliggjorte arbejde uden ækvivalent. Derved bliver kapitalisten også i stand til at omsætte en del af det således tilegnede arbejde til et yderligere kvantum levende arbejde, således at processen bliver stadig fremadskridende og stadig udvidende. Tilegnelsen af merproduktet beror altså ikke på umiddelbare magt- og afhængighedsforhold eller på direkte ideologisk undertrykkelse, men på de ugennemskuede lovmæssigheder for den kapitalistiske reproduktion.

tion. Tilegnelsen sker som nævnt formidlet gennem varecirkulationen, hvori er forudsat det lige bytte og samfundsborgernes formelle frihed og lighed. Altså vil disse ikke kunne råde over umiddelbar fysisk magt, da ét menneskes anvendelse af tvang over for et andet strider mod grundlaget for det lige bytte. Den magt, der skal garantere dette forhold, må derfor optræde som en abstraktion fra de konkrete produktionsforhold, altså jvf. indledningen til dette afsnit, som en uden for økonomien-stående politisk magt.

2.2. Forsøg på en udledning af statsfunktionerne

For at nå ud over formafledningen ønsker Hirsch en undersøgelse af den kapitalistiske reproduktionsproces. En sådan analyse må ske på basis af en teori om den kapitalistiske akkumulations- og kriseprocess. Hos Hirsch fremstilles denne teori med nær tilknytning til Marx' egen fremstilling i Kapitalen, idet der dog medtages enkelte henvisninger til kriseteori fra nyere tid, især Mattick's "Marx og Keynes".

Med denne teori mener Hirsch at have opstillet en ramme, hvori udviklingen af de konkrete statsinterventioner kan tolkes. På det niveau, hvorpå teorien er udviklet, "kapitalen i almenhed", kan man måske nok angive det objektive materielle grundlag for statsinterventioner, men man kan ikke bestemme disse som "nødvendige" i deres historiske form. Deri ligger risikoen for at forklare den empiriske historie som en objektiv nødvendighed. For at undgå denne fejl vil Hirsch tilvejebringe en analyse af konkurrencens og klassekampens udvikling. Derved skulle det blive muligt at få et svar på, hvornår/om og i hvilken form statsinterventioner forekommer i en konkret historisk situation. Men for at "aflede" statsfunktionerne ud fra konkurrencens og klassekampens bevægelser er det nødvendigt med en teori om disse processer, således som de fremtræder på samfundets "overflade". Denne teori mangler, erkender Hirsch. Det får den konsekvens, at han må begrænse sig til en fremstilling af empiriske funktioner, uden at disse bestemmes som "objektivt nødvendige" i den konkrete historiske situation. Afslutningen på 1. afsnit former sig således som en beskrivelse af tre funktionskomplekser, der alle relaterer sig til reproduktionens lovmæssigheder, således som disse er beskrevet hos Hirsch. Herunder behandles de almene produktionsbetingelser med særlig vægt på den statslige forsknings- og teknologifremstilling.

Dette fører til formuleringen af en modsætning, der uddybes senere i bogen, nemlig modsætningen mellem statens "Besonderung" i forhold til produktionen og statsapparatets stadigt øgende sammenfletning med monopolerne, en modsætning mellem statens form og dens indhold.

3. Økonomiske determinanter for den statslige videnskabs- og teknologipolitik

En analyse af statsfunktionerne på det videnskabspolitiske område samt en vurdering af det eksisterende styrings- og planlægningsapparat for videnskabsproduktionen må basere sig på en empirisk støttet afklaring af den faktiske betydning af "produktionens videnskabeliggørelse" i kapitalakkumulationens historiske forløb. Derfor søger Hirsch i den første del af andet afsnit at udvikle begreber, der sætter ham i stand til ved hjælp af den eksisterende borgerlige statistik at skaffe sig i det mindste et nogenlunde overblik over akkumulationsprocessen i udvalgte kapitalistiske lande (fortrinsvis den Tyske Forbundsrepublik). I anden del af afsnittet gennemgås dels forandringerne i erhvervsstrukturen i løbet af akkumulationsprocessen og dels de "effekter", der påvirker den statslige innovationspolitik, d.v.s. den tvang, der pålægges staten til at iværksætte "modtendenser", der modificerer profitratens tendentielle fald.

Efter en drøftelse af den borgerlige vækstteoris erkendelsesværdi går Hirsch ind i en vurdering af den eksisterende statistik med henblik på en undersøgelse af, i hvor stort omfang denne lader sig benytte ved f.eks. en gennemgang af profitratens bevægelser gennem tiden. Resultatet af denne vurdering er i et vist omfang en tagen afstand fra den foreliggende statistik, da denne er tilpasset borgerlige begreber og kategorier, hvortil kommer vanskelighederne med at omsætte priser til værdier, ligesom ældre statistik er mangelfuld og forkert. Af disse grunde har Hirsch udformet et alternativt udtryk for profitraten, idet han betegner denne som:

$$p = \frac{\text{profitmasse}}{\text{værdien af produktionsmidler}}$$

Ud fra dette udtryk udleder Hirsch to indikatorer fra profitratens bevægelser, nemlig kapitalkoefficienten, hvis bevægelser er omvendt proportionale med profitratens, og forholdet arbejdsproduktivitet/kapitalintensitet, der er lig med profitraten. Disse indika-

torer for profitratens bevægelser kan ret umiddelbart sættes i forbindelse med borgerlig statistik, og sammen med andre statistiske mål (vækstrater i output og verdenshandel samt aktieafkast) er det muligt at skabe et vist overblik over udviklingen i akkumulationsprocessen.

Hirsch fortsætter med en gennemgang af forandringerne i erhvervsstrukturen, således som disse giver sig udtryk i betingelserne for gennemførelse af tekniske fremskridt, og her er det især dannelsen af de såkaldte "science based industries", der falder i øjnene. Det fremgår, at den "videnskabsbaserede" industri de facto består af en relativ lille og højt koncentreret gruppe af virksomheder, der modtager hovedparten af fordelene ved den statslige forskningspolitik; d.v.s., at staten for at sikre kapitalreproduktionen indretter sin "vækstpolitik" således, at akkumulations- og valoriseringsbetingelserne hovedsageligt sikres for ret få teknologiintensive monopoler og monopolgrupper.

Endelig gennemgås de konkrete innovationsmæssige behov (eller effekter), der "tvinger" staten til at intervenere, således at enkeltkapitalernes valoriserings- og konkurrencebestemte innovationsstrategier ikke hindrer den fulde udnyttelse af den samlede forsknings- og udviklingsindsats. Her skal nævnes en række af de områder, på hvilke staten intervenserer for at sikre den hurtige gennemførelse af de nødvendige tekniske fremskridt, hvorved tendensen til fald i profitraten modificeres:

1. Staten er nødt til i hovedtræk at overtage fremstillingen af en "videnskabelig-teknisk infrastruktur", som det ikke længere (i hvert fald ikke i fuld udstrækning) er profitabelt for enkeltkapitalerne at varetage. Denne "infrastruktur" inkluderer først og fremmest organiseringen og finansieringen af grundforskning og den hermed snævert forbundne produktion af kvalificeret videnskabelig arbejdskraft. Men desuden indgår også den "kvalitative" styring af discipliner og sektorer, således at "interdisciplinære" fremskridt - d.v.s. horisontale videnskabs- og teknologioverførsler - garanteres. Yderligere er det nødvendigt med strukturer, der sikrer formidlingen af grundforskningsresultater til applikations- og kommercieliseringsprocessen.
2. Staten må gribe ind med understøttelser i de tilfælde, hvor projekter, der tager sigte på at sætte de almindelige stof-

lig-materielle produktionsbetingelser igennem, ellers ikke ville have kunnet gennemføres p.g.a. enkeltkapitalernes manglende evne til at påtage sig stort dimensionerede teknologiske udviklingsprojekter.

3. Til det ovenstående må føjes, at hvis nyudviklet teknologi skal finde anvendelse på bred basis, må en væsentlig bestanddel af en heldig statslig videnskabs-, teknologi- og innovationspolitik bestå i skabelsen af et gunstigt "investeringsklima" (afskrivningsregler, investeringstilskud, garanti for afsætningsmarked og statslige faciliteter til demonstration og afprøvning af nye teknologiske produkter).

Generelt gælder altså, at en "succesrig" statslig videnskabs- og teknologipolitik bliver en stadig mere integreret del af den almindelige statslige aktivitet i retning af befordring af kapitalens valorisering.

4. Den politiske gennemførelse af kapitalinteresser

For Hirsch er applikationsproblematikken central, og han giver klart udtryk for, at hans afledning af statsapparatets objektive funktionsbestemmelse ikke fuldt ud forklarer dets faktiske funktionsmåde. Hirsch' problem i afsnit 3 er at analysere, hvordan de objektivt nødvendige statslige aktioner til sikring af de ydre og almene betingelser for produktion og reproduktion gennemføres i den politiske proces.

Det nuværende trin i den kapitalistiske udvikling er karakteriseret ved, at kriserne får strukturelle træk og virker ind på områder, som ikke umiddelbart er underlagt valoriseringsprocessen: byggeri, uddannelse, trafik, forskning, sundhedsvæsen. Netop den stadig mere krisepregede reproduktionsproces og den voksende samfundsmæssige gørelse af produktionen fremtvinger en langfristet systematisering af den statslige interventionisme. For at løse problemerne er der indført administrativ planlægning og præventive indgreb, men den statslige interventions muligheder er ifølge Hirsch stærkt begrænsede.

En af grundene hertil er, at de økonomiske processer ikke er samfundsmæssigt planlagt og organiseret, Modsætningen mellem den borgerlige stats grundlæggende forbestemmelse og den stigende sam-

fundsmæssiggørelse af produktionen skærpes da til stadighed.

En anden grund til den statslige interventions begrænsede muligheder ligger i, at en langfristet planlægningspolitik forudsætter en fjernelse af de administrativ-politiske "selektivitetsstrukturer" (hvorved Hirsch forstår det faktum, at ikke alle beslutninger kommer til afgørelse i "det politiske system"). En fjernelse af disse selektivitetsstrukturer vil føre til en blotlæggelse af de samfundsmæssige modsætninger og konflikter. Ifølge Hirsch er krisen den faktor, som muliggør og nødvendiggør forholdsregler til reorganisation af valoriseringsbetingelserne. Staten er blevet til historisk som et resultat af historiske kriser. Hirsch betoner, at det vil være forkert at fortolke den politiske proces som en umiddelbar refleks af klassekampen. Den politiske proces har en relativ selvstændighed, fordi en sikring af borgerskabets magt nødvendiggør sociale foranstaltninger, så klassekampen ikke bliver manifest. For at gøre dette må statsapparatet imødegå enkeltkapitaler og kapitalgrupper og sikre sig ressourcer. Hirsch taler om "tilsløring" af de reelle forhold. Dog vil staten i forbindelse med skærpelsen af de økonomiske kampe være tvunget til ofte at tage parti i klassekampen - tendens til autoritær stat!

5. Resultater og hypoteser

Det nu foreliggende arbejde betegner Hirsch som provisorisk. Den væsentligste grund hertil er, at der endnu ikke er udarbejdet en teori om "senkapitalismen", der er empirisk holdbar og stringent. På trods heraf har Hirsch forsøgsvis prøvet at udarbejde og præcisere almene og foreløbige teorielementer og analyseansatser i sit værk.

Afslutningsvis gøres der opmærksom på, at staten ikke kan opfattes som blot og bar regulator, men mere må begribes som et reaktionsmønster på det kriseagtige forløb af den økonomiske og samfundsmæssige reproduktion. Statsinterventionismens øgede omfang henføres til profitratens tendentielle fald. De samfundsmæssige modsætninger mellem produktivkræfternes udvikling og den voksende samfundsmæssiggørelse skærpes, hvorfor interventionen er nødvendig.

Denne lovmæssighed om profitratens fald bliver et "kategorialt" udgangspunkt for den konkrete analyse, baseret på kapitalakkumulationens og klasse modsætningernes forløb.

Den kapitalistiske reproduktionsproces har tilegnelsen af en bestemt merværdimasse til resultat, mens statsapparatets funktion

er at sørge for, at denne udbytning fuldbyrdes. Hvorvidt dette sker, afhænger stærkt af de klassemæssige magtforhold, især den politiske styrke og kampberedskab hos arbejderklassen. Den anselige heterogenitet, som kendetegner statsapparatet, er udtryk for de komplekse forhold, staten må tilgodese over for diverse klasser og lag. Det sker for at holde klassekonflikter nede og dermed sikre det borgerlige herredømme, samtidig med at staten må frembringe de for kapitalens reproduktion nødvendige produktionsbetingelser.

Herudaf drager Hirsch den konklusion, at selv hæderlige forsøg på koordinering af administrationen til fremme af styringskapaciteten ikke er mulig, såfremt de ydre betingelser for kapitalens reproduktion skal tilgodeses. Der er netop objektive krav bag denne flerhed og segmentering i statsapparatets organisationsstruktur.

I denne sammenhæng er legitimationsproblemet væsentligt. Statsapparatet må, i sit forsøg på at få en gnidningsfri økonomisk reproduktion, ofte gå imod de materielle krav, der stilles af arbejderklassen. Ligeledes gennem inflation eller statslig manipulation må masseindkomsterne reduceres. En egentlig politisk krise i det politiske system opstår dog ikke alene ved manglende legitimitet. Det forholder sig nærmere sådan, at denne mangel er en væsentlig betingelse for en politisk udvikling, hvor klassekampen ikke føres fra oven og ned; men omvendt og hvor perspektivet er rettet mod samfundsmæssige forhold og dermed grundlaget for den borgerlige stat, så er der tale om en politisk krise.

6. Problematisering

1. Karakteristisk er hævdelserne af statens relative autonomi i forhold til økonomien, idet staten indtager en mellemstilling mellem klassekamp og valorisering. Her synes at være en tæt sammenhæng med de franske strukturalister.

2. Spørgsmålet bliver, hvordan staten formulerer kapitalens objektive, langsigtede interesser, når kapitalen ikke selv kan. Hirsch mener formentlig, at det er i kraft af krisen, staten får denne funktion.

7. Afsluttende kommentarer

Bemærkelsesværdig for det anmeldte værk - der danner rammen for

et forskningsprojekt "Videnskabsplanlægning", påbegyndt 1971 og som sådan støttet af VW-stiftelsen - er, at Hirsch i stor udstrækning inddrager historiske studier, uden at have et færdigudviklet teoretisk belæg herfor. Her opstår et formidlingsproblem mellem den objektive udviklingslogik (kapitallogik) og så den "kategorialt" anlagte og teoretisk differentierede undersøgelse af konkrete klasseforhold, strukturen for enkeltkapitaler og verdensmarkedets indflydelse herpå, idet der hverken teoretisk eller empirisk er udarbejdet tilstrækkeligt herom.

Svaret er for Hirsch den samfundsmæssige forbestemmelse suppleret med en udledning af nogle grundlæggende strukturer - og funktionssammenhænge i det politiske system, som han baserer på en almen vurdering af den økonomiske udvikling og klasseforholdene.

Hermed er det forsøgt at komme videre i forhold til den traditionelle tyske skole, dette i sammenhæng med den gennemførte konkretethed, der kendetegner bogen, gør den absolut anbefalelsesværdig.